

KRONIKA

KNJIŽEVNOST

IVAN ROB, IZBRANO DELO. Slovenska književnost med leti 1950—1945 je po vsebinski in oblikovni plati izredno bogata. V tematskih in slogovnih različicah je izpovedovala življenjsko usodo takratnega človeka. Le-ta se je po krizah intelektualne, moralne, estetske, socialne in ontološke narave vračal v stvarnost in ji skušal vsiliti svojo vizijo sveta. Zato je v delih naših novih realistov ob neskladnostih, ki jih je v življenju nič koliko, ob posebnem položaju človeka na svetu, v sumljivi smiselnosti ali ciljnosti njegovega bivanja, katera se, kar se dá, upira umišljeni urejenosti in logičnosti vsega, kar je, najti tudi vero v možnost rešitve. Ob nedeterminiranosti življenja z njegovimi bolečimi precepi in z vznemirljivimi prepadi, z vsem, kar je v njem muhastega, nepredvidenega in protislovnega, se javlja človekova urejajoča zavest, ki verjame v smiselnost družbenega delovanja ter v zgodovinsko upravičenost umetnosti kot idejno-etičnega in estetskega katalizatorja.

V opisanem navzkrižju časa je ležala možnost za različne umetniške obdelave, ki razen običajnega epskega, lirskega in dramatskega prijema lahko privzemajo še vse nianse med burlesknim in grotesknim. Burleskno je na tej skali spoznavno najnižje; zadovoljuje se s površnim prevračanjem situacije v komično, ne gre pa v globino, ki bi dala umetniško ceno. Groteska je nasprotno življenjski nazor, umetniško nadvse ploden in zlasti v prelomnih obdobjih (barok, romantika in v XX. stoletju, razen pojava »nove stvarnosti«, vsi književni tokovi) izredno tvoren.

Ivan Rob (1908—1945), čigar *Izbrano delo** je za mariborska Obzorja pripravil Viktor Smolej, se je gibal na levi strani omenjene skale. Za to je bilo več razlogov, glavni pa je vendarle karakterološki sestav Robove osebnosti. Zanj je značilna predvsem dihotomija med svetom stvarnosti in med svetom osebnega. Robova življenjska zavest niha med dvema skrajnostima. Ena od obeh je izražena v naslednjih primerih:

Moja žalost je temà
brez pokoja in brez sna... (Domov)
Reci, da je vse prešlo,
da črnih senc nazaj ne bo.
Joj, ugasnila ti luč je v očeh.
Kdo ubil ti je smeh? (*Daj mi, draga, roko*)
A črv hiti, se ne zmeni,
vse nade za njim se gube... (*Ziveti hitiš II*)
o davni čas,
kam vse hiti?... (*Legla je noč*)

Stilemi: tema, žalost, nespokojnost in nespečnost, črne sence, ugasnjena luč, ubiti smeh, izgubljene nade in begotnost časa razkrivajo, da imamo opravka s čisto posebnim doživljanjem življenja in sveta, ki ga lahko opišemo kot dezilu-

* Ivan Rob, *Izbrano delo*. Založba Obzorja 1965.

zionistično in pesimistično. Ob njem pa obenem živi tudi svetlejši ton, ki ga ponazarjajo takile navedki:

»Potem pa sem ponavadi sanjal zelo čudne sanje, nejasne in žalostne, toda tako prijazne in tople, da sem imel še zjutraj rosne oči«. (*Zvezde vabijo*)

Ah, kam mi sanje v noč beže? (*Doma sem spet*)

Le še eno pomlad bi rad

z vriskajočo dušo v mehkih nočeh...

Potem pa rad zaprem oči. (*Le še eno pomlad*)

Za ta ton je značilna iluzionistična sposobnost, ki ustvarja melanholična razpoloženja. Potemtakem sta v Robovi osebnosti hkrati navzoči vablјivost iluzije in moč deziluzije, ki se med sabo toliko uničujeta, kolikor se krepi. V tem je bistvo Robove življenjske zavesti in tudi temelj stvarnosti. »Takrat sem tudi zaslutil, da mora biti življenje nekakšno občutje, nekakšna zavest. Če čutiš, da živiš — tako približno, kakor čutiš, da ljubiš — potem je menda to življenje« (*Življenje*). Med oba pola (človek in življenje) je torej že avtor postavil znamenje enakosti. Oba pa je primerjal z objektivno stvarnostjo in dobil nasprotje, ki ga izraža z Jenkovim stilemom o stalnosti zvezd in o begotnosti človeške usode: »Visoko na nebu pa so mežikale zvezde. Njim je dobro, ker njih pota so določena. Vsaka zvezda ima svojo pot, ima samo eno pot. Mnogo srečnih poti ima človek in prav toliko nesrečnih, pa da bi imel le eno nesrečno, nanjo bi zašel« (*Zvezde vabijo*). Z objektivizacijo prirode je človeška nestalnost postavljena ne samo kot spoznavna dihotomija, marveč tudi kot temelj delovanja v času in prostoru.

V Robovem primeru imamo torej opravka z romantično občutenim doživljanjem minljivosti, ki ga ne uravnava razumna vednost o časovni pogojenosti človeka in o njegovi popolni podreditvi temu zakonu. Ko je začel v imenu individualne vizije življenja, je odpadel vseosmisljujoči princip, ki ga je lahko predstavljala — vsaj imaginarna — socialna in politična urejenost sveta. Kakor hitro se je to zgodilo, je izginila urejajoča moč, ki je življenjskim nesoglasjem dajala svoj smisel in red. Pesnik se je znašel pred čisto realnimi, ne več mitološko zastrtimi, ali celo izravnanimi življenjskimi protislovji. Sredi njih se je znašel sam in se skušal znajti. Spoznavno jedro tega stanja je fatalistična zavest o neizogibnem minevanju vsega bivajočega, o prehodnosti živega v neskončnem. Zakon minljivosti opravlja svoje uničujoče delo, ne da bi se oziral na človekove radosti in bolečine, na njegova dobra ali slaba dela, na bogastvo ali revščino:

Čas prihaja in izgine,
vse je staro, vse je novo;

Strahu daj slovo in upu,
kaj je val, kako te nese,
naj te vabi, naj te mami,
hladen ti za vse ostani. (Čas prihaja...)

Rob doživlja princip uničevanja vsega naravnega kot slepi zakon, v katerem ne vidi kakršnega koli višjega namena in ga zato dojema elegično. Toda prav na takšni, najbolj banalni snovi, ki je mogoča, je pokazal svojo usmerjenost

v tisto, kar prihaja. Za njegov karakterološki sestav je značilna disociacija senzibilnosti, ki ga je odvrnila od oblikovanja realnosti in mu vsadila hrepenenje po idealnem. Ta lastnost je po Fr. Schillerju (*Über naive und sentimentale Dichtung*, 1795—1796) značilnost tako imenovane »sentimentalne poezije«, ki je razpeta med ideal in realnost. Med njima je mogoč trojen odnos: idilični, elegični in satirični. I. Rob je blizu tretjemu (satiričnemu), ki ga je J. Stritar med leti 1865—1867 takole označil: »Humorist in ironist kot Sokrat gleda z visocega zviška na ljudi, na svojo okolico in se jim smeja po pravici: norci ste, ali pomagati vam ni. Ne sovraži pa nikogar« (po Jurčičevi Beležnici, šte. 5).

V sožitju iluzije in deziluzije ter ideala in stvarnosti je iskati razlog za Robovo prevladujočo humoristično-satirično orientacijo na parodijo in travestijo. Pri obeh velja ugotoviti, da sta toliko, kolikor način avtorjevega spoznavanja sveta in življenja, tudi njegov svetovni nazor. Za obe je značilna določena deformacija realnosti; ob idealu se ruši konvencionalna podoba. Gre torej za premeno vidnega kota, pri kateri se veliko in vzvišeno spreminja v smešno in malenkostno. Te spremene so mogoče na področju oblike in vsebine in iz obeh mogočih kombinacij se je rodilo parodiranje ter travestiranje. Spoznavna osnova v nasprotju med idealom in resničnostjo sponira tudi kontrastiranje, kar povzroča komični učinek.

Na takšnih osnovah je zgrajen Robov umetnostni delež v slovenski književnosti. Za pravilnost te ugotovitve govori na primer kitica iz njegovega dela:

Opevam žarkov šop sanjave lune,
ki v žabji luči smešno se odbije,
tako da vsega s smehom te presune. (*Človeške duše*)

Predmet tega opevanja so moralna in socialna nasprotja. Medtem ko je Robovo razmerje do socialnih iznakaženosti bolj kratkega diha in se zadržuje skoraj izključno na aktualističnih temah v burlesknem tonu, tega ni mogoče trditi za tisti del stvarilnosti, ki se spoprijema z moralnimi napakami ali slabostmi. Prav na tem področju je Rob trpko ihtav in ga vodi nekakšen reformatorski zagon. Osnova indignacije v tem kompleksu je makiavelistično spoznanje, da pohlep giblje svet. Ta pohlep je uničil narodnostni, delovni in značajski etos. Ker je ogrozil eksistencialno bistvo človeka kot generičnega in družbenega bitja, je Robov humor ravno na tem področju človeško najbolj poln, osebno prizadet in se od burlesknih tonov povzpjenja v resno umetnostno dejanje. Na takšnih straneh ga odlikuje še lastnost diskretnosti, ki se izraža v posebni sposobnosti, da vseskozi ravna ustrezno obravnavanemu primeru.

Urednikov izbor Robovih besedil je v glavnem pretehtan. Določeni pomisleki pa se zbuja ob predstavljenih kompleksih in ob razdelitvi gradiva. Očitno je, da gre uredniku za literarnozgodovinski kriterij, ki bi hotel spoštovati genezo in kronologijo. Takšen nastavek pomenijo besedila v prvem razdelku knjige. Vanje uvaja avtorjev poskus, da se včleni v tradicijo slovenske domačijske povesti (*Matajurski plazovi*), nadaljuje pa se z osebno liriko. Ti teksti so umetniško dokaj šibki in jih upravičuje edino literarnozgodovinsko načelo dokumentacije. V nadaljnjem so se urednikovi kriteriji poostrili: ne zanima ga več geneza, marveč prehaja na antologijsko načelo, ki odbira po kvaliteti, in ureja v skupine po snovni, idejni ali motivni sorodnosti. Razumljivo je, da je moral *Deseti brat* dobiti samostojno in vidno mesto, ni pa pravih osnov za četrtri

razdelek, ki bi se lahko organsko vključil v drugega. Pomisleki se torej oglašajo ob vsebinskem in ob formalnem vprašanju. Verjetno bi se bilo treba odločiti samo za strog izbor po kvaliteti in značilnosti, ker v Robovem primeru ne gre za takšno umetniško moč, pri kateri bi nas zanimali tudi eksperimentalni teksti.

Urednik je napisal tudi obširen uvod (str. 5—92), ki je zaključena študija o avtorju. V tem sestavku se V. Smolej podrobno ukvarja z Robovo biografijo, s pozitivistično zagnanostjo raziskuje sestavine, ki pogojujejo ustvarjalčevo enkratnost, in daje snovno-idejno razčlenitev njegovega dela. V tem je strogo dosleden, v zaključkih trezen in v povezovanju gradiva prenicljiv. Manjka pa bolj podrobna analiza ontoloških in moralnih osnov Robovega humorja, življenjska vsebina posameznih pojavov ter strukturalne značilnosti avtorjevih postopkov v travestiranju in parodiranju. Opombe (str. 361-71) prinašajo podatke o gradivu, bibliografsko opisujejo objavljene enote in navajajo temeljno literaturo o predmetu. Njihova osnovna pomanjkljivost je, da so preveč — skromne. Urednik sam naglašá marsikatero mesto v Robovem delu, ki je toliko povezano s časom nastanka, da ga sodobni bralec ne bo mogel pravilno včleniti v kontekst. Zato bi bili umestni komentarji k posameznim dogodkom iz naše polpretekle politične in socialne zgodovine. S tem nadčasovna vrednost Robovih stvaritev ne bi prav nič trpela, ker je evidentna in — vsaj za današnji čas — zelo aktualna.

Robovo *Izbrano delo* pomembno izpolnjuje podobo slovenske književnosti. Kljub stvarcem, ki bi jih lahko še želeli, je treba zapisati, da gre za knjigo, ki je rezultat resnega dela in literarnozgodovinske odgovornosti. Na takšni osnovi je zrasla celotnostna podoba avtorja, ki je bil etično čist, sam sebi zvest in čigar delo potrjuje, da je dejanje v tisku enakovredno resničnemu dejanju. Med prvim in drugim tako pri I. Robu kot pri njegovem uredniku ni prepada.

Jože Pogačnik

JOŽE JAVORŠEK, VODNIK PO LJUBLJANI. Pričujoči tekst Jožeta Javorška* je presenetljiv že po svojem naslovu, ki je za slovensko beletrijo precéj nenavaden, saj na prvi pogled sugerira bravcu, da gre za turistično publikacijo, ki je to pot prišla spod pisateljskega peresa, ne pa za prozno stvaritev. Zmote je seveda konec že po prvih straneh, ko bravec doume, da je ta »vodnik po Ljubljani« nekolikanj drugačen kot so vodniki Baedekerjevega tipa: da ni njegov namen odkrivati vse doslej še neznane turistične znamenitosti in zanimivosti našega mesta (ali pa prikazovati že znane v neki novi luči), ampak da gre v tem primeru za sorazmerno pohujšljiv prerez skozi duhovni profil Ljubljane, tiste Ljubljane, ki jo dojemamo in občutimo vsak dan, takrat, ko hodimo po njenih ulicah in se srečavamo z nje prebivalci; skratka, gre za prerez, ki so v njem geografija in topografija pa urbanizem in arhitektura, umetnostna zgodovina in zgodovina itn. samo pomožne discipline, potrebne le toliko, kolikor se da z njihovo pomočjo locirati in začrtati meje posameznim predelom Javorškove vizije ljubljanskega mesta. Ta vizija je seveda močno subjektivna, zasnovana iz avtorjevega lastnega občutja mesta in ljudi v njem, in prav to jo kljub vsej nenavadnosti in bizarnosti še zmerom uvršča med beletristične tekste.

* Jože Javoršek, *Vodnik po Ljubljani*. Založba Obzorja 1965.